

*Тігранян Г. С.,
здобувач кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ ЗА РОЗБІЙ (СТ. 187 КК УКРАЇНИ): ІСНУЮЧІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Анотація. У статті аналізуються окремі проблемні аспекти кримінально-правових санкцій за розбій. Стверджується, що в чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за розбій. Із метою послаблення кримінальної репресії у цій сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості формулюються конкретні рекомендації для законодавця щодо їх удосконалення.

Ключові слова: кримінально-правові санкції, розбій, сукупність злочинів, кримінально-правова кваліфікація.

Постановка проблеми. Розбій (ст. 187 КК України) по поширеності серед злочинів проти власності займає четверте місце, поступаючись лише крадіжці, насильницькому грабежу та шахрайству [1, с. 552].

Існуючий стан справ змушує поставити під сумнів ефективність кримінально-правової протидії цьому виду асоціальної активності та актуалізує потребу в «науковому супроводі» окремих складників проблематики кримінальної відповідальності за розбій.

Стан дослідження свідчить про те, що розбій (як кримінально-правова категорія) входив у фокус наукових пошуків Н.О. Антонюк, М.І. Бажанова, О.І. Бойцова, Л.Д. Гауфмана, О.О. Горішнього, С.М. Кочої та ін. Питання кримінально-правових санкцій піддавалися ґрунтовному аналізу А.П. Козловим, Є.М. Вечеровою, М.П. Ігнатенко, Н.А. Орловською. Специфіка застосування кримінально-правових санкцій за злочини проти власності – Ю.В. Філеєм.

Мета статті – аналіз окремих проблемних аспектів кримінально-правових санкцій за розбій, а також формулювання на цій підставі конкретних рекомендацій для законодавця щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, в основу структурування Особливої частини КК України (ідеться про його поділ на розділи) покладено родовий об'єкт посягання. Тобто певні однорідні групи суспільних відносин поставлені під охорону кримінальним законом.

Презюмується, що послідовність розміщення розділів в Особливій частині КК визначається ієрархією цінностей (від найбільш важливої до найменш важливої), що підлягають кримінально-правовій охороні, комплексом заборонних норм того чи іншого розділу.

Ми повністю погоджуємося із О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком у тому, що «...рівень захисту того чи іншого об'єкта кримінально-правової охорони визначається не місцем тієї чи іншої заборони у системі кримінального закону, а тим, наскільки ця заборона якісно сформульована та ефективно застосовується.

Водночас закріплена у КК ієрархія об'єктів кримінально-правової охорони має вагомим морально-політичним значенням» [1, с. 37].

Слід зазначити, що в КК 2001 р. (порівняно із попереднім КК 1960 р.) (хоча й суто номінально) відбулася певна переоцінка цінностей і «зміщення акцентів» у поглядах на значущість благ, поставлених під охорону кримінальним законом: від примату цінностей майнового характеру (власності) до пріоритетності благ немайнового характеру (життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статеві свободи та статевої недоторканості особи тощо). Це (хоча й фрагментарно) прослідковується в послідовності розміщення розділів [2, с. 178–183].

Водночас кардинально протилежну картину показує характер і ступінь репресивності кримінально-правових санкцій за розглядувані групи злочинних посягань.

Так, Ю.В. Філей на підставі вивчення видів та обсягів покарання у санкціях за злочини проти життя та здоров'я особи і за злочини проти власності доходить обґрунтованих висновків про те, що «...в кримінальному законі такий об'єкт кримінально-правової охорони, як життя людини, практично прирівнюється до такого об'єкта, як право власності» [3, с. 6]. Має місце законодавча надмірність кримінальних покарань за злочини проти власності [3, с. 6].

Ситуація виглядає ще більш парадоксально, якщо звернути увагу на те, що серед усіх злочинів проти власності розбій (ст. 187 КК України) – це склад злочину із найбільш жорсткою санкцією (карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років по ч. 1 ст. 187 КК України та позбавленням волі на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна по ч. 4 ст. 187 КК України). Для порівняння: за просте умисне вбивство по ч. 1 ст. 115 КК України передбачено позбавлення волі на строк від 7 до 15 років, а за умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України) – від 7 до 10 років.

Куди гуманнішим у кримінальній відповідальності за розбій є КК Республіки Вірменія, де простий розбій карається позбавленням волі на строк від 3 до 6 років із конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 175 КК Республіки Вірменія), а особливо кваліфікований – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років із конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 175 КК Республіки Вірменія) [4].

У зв'язку із вищевикладеним, конструктивно видається пропозиція Ю.В. Філея щодо доцільності внесення корективів у санкції ч. ч. 1-4 ст. 187 КК України у двох напрямках:

- а) зробити санкцію ч. 1 ст. 187 КК України альтернативною та передбачити в ній поряд із позбавленням волі обмеження волі;
- б) відмовитися від обов'язковості покарання у вигляді конфіскації майна у ч. ч. 2-4 ст. 187 КК України [3, с. 7].

Щодо першого напрямку можемо лише додати, що з метою економії кримінальної репресії, крім запровадження альтер-

нативної санкції у ч. 1 ст. 187 КК, виправданим виглядало б паралельне зменшення верхньої межі цієї санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі.

Позитив другого напрямку, крім усього іншого, вбачається ще й у тому, що він зробить більш дієвими кримінально-правові санкції за розбій стосовно неповнолітніх, адже групові розбійні напади є досить поширеним явищем серед цього контингенту [5, с. 3], а конфіскація майна, згідно із ч. 2 ст. 98 КК, до них не може бути застосована апріорі.

Ще одним технічним «прорахунком» із боку законодавця, який суттєво знижує рівень ціннісного захисту і веде до можливих протиріч у виборі виду й обсягу покарання, а також порушує принципи справедливості та рівності громадян перед законом, є встановлений у ч. 2 і 3 ст. 187 КК України однаковий мінімальний розмір покарання у виді позбавлення волі – 7 років [3, с. 11].

Тому вважаємо, що у ч. 2 ст. 187 КК України необхідно зменшити нижню межу санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі.

Серйозною вадою є й те, що законодавець не виправдано передбачає однаковий обсяг покарання за вчинення розбою у великих і особливо великих розмірах (ч. 4 ст. 187 КК) [3, с. 7].

На цьому аспекті загострює увагу у своєму дисертаційному дослідженні й О.О. Горішний, який пише про те, що «... не відповідає принципу системно-правової несуперечливості криміналізації діяння формулювання в ч. 4 ст. 187 КК такої кваліфікуючої ознаки, як розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах, оскільки у Кримінальному кодексі взагалі і в розділі VI Особливої частини (де міститься цей склад злочину) склалася чітка система передбачення великого чи особливо великого розміру як самостійних кваліфікуючих ознак складу злочину в різних частинах відповідної статті КК» [6, с. 8].

Як видається, більш вдалим в цій частині є приписи кримінального законодавства деяких держав пострадянського простору.

Так, у КК Республіки Вірменія розбій у великих розмірах (п. 2 ч. 2 ст. 175 КК Вірменії) карається позбавленням волі на строк від 4 до 8 років із конфіскацією майна або без неї, а розбій в особливо великих розмірах (п. 1 ч. 3 ст. 175 КК Вірменії) – позбавленням волі на строк від 6 до 10 років із конфіскацією майна або без неї [4].

Така сама ситуація і в КК РФ, із положень якого слідує, що законодавець чітко диференціює на рівні різних частин однієї статті розбій у великому розмірі (ч. 3 ст. 162 КК РФ) та розбій в особливо великому розмірі (п. б ч. 4 ст. 162 КК РФ), що відбивається і на розмірі санкцій [7].

Думається, що в такому ж ключі слід формулювати й зміст ст. 187 КК України, передбачаючи розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах та розбій, спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах (як самостійних складів злочинів у різних частинах цієї статті з різним обсягом покарання відповідно).

Порушенням принципу диференціації кримінальної відповідальності є установа у ч. 1 ст. 187 КК ідентичних санкцій за насильство та погрозу його застосування при розбої [8, с. 85–86]. Адже за будь-яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди при розбої та погрози її заподіяння не є однаковим, тому положення про кримінальну

відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи та за погрозу його застосування мають міститися в різних частинах ст. 187 КК України з відповідним відображенням такого стану справ у кримінально-правових санкціях.

Крім того, на думку окремих учених, слід диференційовано підходити й до кримінальної відповідальності за результативний та нерезультативний розбій.

Із точки зору Л.П. Брич, із якою ми теж погоджуємося, «... очевидним є те, що результативний розбій завжди є більш суспільно небезпечним, ніж коли винному не вдалося досягти поставленої мети» [9, с. 158].

У цьому разі доречно нагадати, що, згідно із п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності», «...*розбій вважається закінченим із моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні*» [10].

Тобто за конструкцією об'єктивної сторони розбій належить до злочинів з усіченим складом. У літературі його ще називають «складом безпеки», оскільки цим складом момент закінчення злочину встановлюється на момент створення небезпеки щодо об'єктів посягання [6, с. 12].

Зважаючи на вищевикладене, резонно запропонувати законодавцю під час конструювання кримінально-правових санкцій за розбій диференційовано підходити до криміналізації результативного та нерезультативного розбою.

Окремим блоком проблем, які наочно ілюструють не виправдане посилення кримінально-правових санкцій за розбій, є наявна кваліфікація сукупності злочинів при розбої.

Так, викликає заперечення позиція Верховного Суду України щодо необхідності кваліфікації за сукупністю злочинів (ч. 4 ст. 187 КК та ч. 2 ст. 121 КК) умисного заподіяння під час розбою тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого (п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності») [10].

Ми розділяємо точку зору Н.О. Антонюк, яка вважає, що у ч. 4 ст. 187 КК України чітко конкретизований наслідок у вигляді заподіяння фізичної шкоди – тяжкі тілесні ушкодження. Зважаючи на це немає жодних підстав оцінювати умисне тяжке тілесне ушкодження під час розбою, внаслідок якого настала смерть потерпілого, за ч. 4 ст. 187 КК України. За таких обставин має місце порушення принципу точності кримінально-правової кваліфікації [11, с. 218]. Крім того, за умов одночасної кваліфікації вчиненого по ч. 4 ст. 187 КК та ч. 2 ст. 121 КК фактично відбувається подвійне врахування заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, тобто подвійне інкримінування [11, с. 218].

Така кваліфікація означає, що однією дією одному і тому самому потерпілому одночасно заподіяні й умисні тяжкі тілесні ушкодження, і смерть. Однак потерпілий не може бути одночасно і мертвим, і важкопораненим. Таким чином, створюється юридично спотворена картина дійсності. Потрібно обирати щось одне, це повинні бути фактично спричинені наслідки, які мають знайти відображення у кваліфікації [12, с. 62]. Тобто за відсутності інших обтяжуючих обставин умисне заподіяння під час розбою тяжкого тілесного ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, має бути кваліфіковано за ч. 1 ст. 187 КК та ч. 2 ст. 121 КК.

Уважаємо, що такий підхід, з одного боку, є більш логічним, а з іншого – суттєво знизить репресивність кримінального закону в частині кримінальної відповідальності за розбій (адже санкція за ч. 4 ст. 187 КК України у два рази вища, ніж за ч. 1 ст. 187 КК України, не кажучи вже про додаткове обов'язкове покарання у вигляді конфіскації майна).

Аналогічні заперечення викликає і кваліфікація розбою у сукупності із умисним вбивством за ч. 4 ст. 187 КК та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності») [10].

На думку С.М. Кочої, у такій кваліфікації навряд чи є логіка і від неї слід відмовитися [13, с. 143–152]. Тому розбій, поєднаний із убивством, не може кваліфікуватися як розбій, учинений із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень [12, с. 62].

Уважаємо, що за відсутності обтяжуючих обставин умисне вбивство під час розбою справедливо кваліфікувати за ч. 1 ст. 187 КК та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК.

Висновки. У чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за розбій.

Із метою послаблення кримінальної репресії у цій сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості доцільно врахувати таке:

- зробити санкцію ч. 1 ст. 187 КК України альтернативною та передбачити в ній, окрім позбавлення волі, обмеження волі, паралельно слід зменшити її верхню межу до 6 років обмеження або позбавлення волі;
- відмовитися від обов'язковості покарання у вигляді конфіскації майна у ч. 2-4 ст. 187 КК України;
- у ч. 2 ст. 187 КК України зменшити нижню межу санкції до 6 років обмеження або позбавлення волі;
- диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення розбою у великих та особливо великих розмірах;
- установити різний розмір кримінально-правових санкцій за розбій, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я та розбій, поєднаний із погрозою застосування такого насильства;
- диференційовано підійти до криміналізації результативного та нерезультативного розбою;
- заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, унаслідок яких настала смерть під час розбою, кваліфікувати за ч. 2 ст. 121 КК і ч. 1 ст. 187 КК (за відсутності інших обтяжуючих обставин);
- умисне заподіяння смерті під час розбою кваліфікувати за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і ч. 1 ст. 187 КК (за відсутності інших обтяжуючих обставин).

Література:

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
2. Вечерова Є.М. Деякі спірні питання структурування Особливої частини КК України та перспективи його подальшого вдосконалення. Право і суспільство. 2015. № 4. Ч. 3. С. 178–183.

3. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2006 19 с.
4. Уголовный Кодекс Республики Армения от 18 апреля URL: <http://www.ugolovnykodeks.ru/category/ugolovnyj-kodeks-armenii>.
5. Яницька Н.В. Групова корисливо-насиленницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2000. 21 с.
6. Горішний О.О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 28 с.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. URL: <http://www.zakonrf.info/uk/>
8. Рагог А. Обозначение насилия в Особенной части УК РФ характеризуется чрезвычайной терминологической пестротой. Уголовное право. 2014. № 5. С. 85–86.
9. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
10. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
11. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
12. Бабий Н.А. Насилие, опасное для жизни или здоровья: теоретические проблемы квалификации и криминализации. Правоведение. 2004. № 6. С. 60–72.
13. Кочої С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. Москва: Юристь, 1998. 184 с.

Тигранян Г. С. Уголовно-правовые санкции за разбой (ст. 187 УК Украины): существующие проблемы и пути оптимизации

Анотация. В статье анализируются отдельные проблемные аспекты уголовно-правовых санкций за разбой. Утверждается, что в действующем уголовном законодательстве Украины имеет место чрезмерная репрессивность уголовно-правовых санкций за разбой. С целью ослабления уголовной репрессии в данной сфере, а также обеспечения принципов дифференциации уголовной ответственности, точности уголовно-правовой квалификации, запрета двойного инкриминирования и справедливости формулируются конкретные рекомендации для законодателя относительно их усовершенствования.

Ключевые слова: уголовно-правовые санкции, разбой, совокупность преступлений, уголовно-правовая квалификация.

Tigranyan G. Criminal Sanctions for Brigandism (Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine): Existing Problems and Ways of Optimization

Summary. The article analyzes certain problematic aspects of criminal sanctions for brigandism. It is argued that criminal sanctions for robbery in the current criminal legislation of Ukraine are excessively repressive. With the aim to reduce criminal repressiveness in this area as well as to maintain such principles as differentiation of criminal liability, preciseness of criminal law qualification, prohibition of double incrimination and fairness, the author formulates specific recommendations for the lawmaker regarding their improvement.

Key words: criminal sanctions, robbery, cumulative crime, criminal qualification.